

SPİNOZA FELSEFESİNDE ZORUNLULUK KAVRAMININ TANRI VE ÖZGÜRLÜK KAVRAMLARI İLE İLİŞKİSİ

Naciye ATIŞ*

ÖZET

Spinoza, zorunluluk kavramını varlık kavramını açıklamak için kullanır. Bunun nedeni zorunluluğun varlığın doğası ile ilgili olduğunu düşünmesidir. Bu açıklama zorunlu varlık tanımını ortaya koyar. Zorunlu varlık, zorunlu olarak var olanıdır. Bir şeyin zorunlu olarak var olması doğasının belirlemesinin sonucudur. O halde varlığın var olma nedeni, doğasıdır. Varlığın doğası, varlığın kendisinden başka bir nedene bağlı olmadan var olmasının nedenidir. Spinoza felsefesinde varlığın kendi doğasından başka bir nedene bağlı olmadığını kabulü, varlığın özgür varlık olarak tanımlanmasıdır. Görüldüğü gibi zorunluluk kavramının varlığın doğası ile ilgisi, varlığın zorunlu ve özgür varlık olarak tanımını ortaya koyar. Spinoza, zorunluluk kavramının doğasının ilgili olduğu varlığın Tanrı olduğunu söyler. Bunun nedeni sadece Tanrı'nın doğası gereği kendinden başka bir nedene bağlı olmayan varlık olmasıdır. Spinoza'nın bu söylediği de zorunluluk kavramının varlığın doğası ile ilgili olduğunu kabul edilme nedenini açıklar. Bu kabulün nedeni sadece Tanrı'nın varlığının doğasının zorunlu olduğunu göstermek içindir. Bu da Spinoza felsefesinde zorunluluk kavramının Tanrı'nın, zorunlu ve özgür varlık olarak ispatı için kullanıldığını gösterir. Bu ispat, zorunluluk ve özgürlük kavramlarının, zorunlu olmak ve özgür olmak olarak sadece Tanrı'nın varlığı için söz konusu olduğunu ifade eder ve Spinoza felsefesinde iki sonuca neden olur. Birincisi Tanrı'nın varlığının zorunluluk kavramı içerisine yerleştirilmesidir. İkincisi de özgürlük kavramının zorunluluk kavramının sonucu olmasıdır. Söz konusu iki sonuç, Spinoza felsefesinde zorunluluk kavramının varlık açıklamasındaki önemini gösterir. Bu nedenle bu yazının amacı, zorunluluk kavramının Spinoza felsefesindeki önemi ve kullanılma nedenini, Tanrı ve özgürlük kavramları ile ilişkisi temelinde anlamaya çalışmaktır.

Anahtar Kelimeler: Zorunluluk, Tanrı, Varlık, Öz, Determinizm, Özgür varlık.

(The Relation of Necessity Concept with God and Freedom Concepts in Spinoza's Philosophy)

ABSTRACT

Spinoza uses the concept of necessity to explain the concept of being. Because he believes that necessity relates to nature of being. This explanation brings the definition of 'necessary being' to light. Necessary being is the one which exists necessarily. Existence of something necessarily means that its existence is determined by its nature. Then a being exists because of its nature. It is inherent in the nature of being why a being exists because of no reason but itself. The acceptance that being exists without any reason other than itself in Spinoza's philosophy is the definition of being as free. As seen, relation of necessity concept with the nature of being states the definition of being as necessary and free being. Spinoza says that God is the being which the nature of necessity concept relates to. Because God is the only being that does not depend on any reason other than himself. This statement of Spinoza explains why the concept of necessity is accepted as being in relation with the nature of being. The only reason of this acceptance is to show that the nature of God's being is necessary. And, this shows that the necessity concept is used in Spinoza's philosophy to prove that God is necessary and free. This proof states that necessity and freedom concepts are only in question for the being of God as being necessary and free. Besides, this proof generates two consequences. First is placing God's being into the necessity concept. Second, freedom concept is the consequence of necessity. These two consequences manifest the importance of necessity in the explanation of being. For his reason, the objective of this paper is to understand the importance of necessity concept and why is used in Spinoza's philosophy on the basis of relation with God and freedom concepts.

Key Words: Necessity, God, Being, Essence, Determinism, Free Being

* Mersin Üniversitesi Felsefe Bölümü öğretim üyesi

Zorunluluk ve Öz

Spinoza, zorunluluk kavramının varlığın özü (doğası) ya da nedenini açıklamakla ilgili olduğunu söyler.¹ Bu nedenle öz kavramı kullanılmadan zorunluluk kavramı ile varlık açıklanamaz. Spinoza felsefesinde varlığı açıklamak için zorunluluk kavramının yeri ve nasıl kullanılacağı öz kavramı tarafından belirlenir.² Bu belirlemeden dolayı varlık açıklaması öz kavramının tanımı ile başlar. Spinoza, özü, kendi kendinin nedeni olan (*causa sui*) olarak tanımlar.³ Özün bu tanımı, Spinoza'nın varlığın nedensiz var olmadığı düşüncesinden kaynaklanır. Onun bu düşüncesine göre bir şey varsa nedeni de vardır çünkü nedensiz varlık ya da yokluk söz konusu değildir.⁴ Spinoza'nın böyle düşünmesinden dolayı öz, varlığın nedeninin kendisinden başka bir yerde aranmamasının zorunlu nedeni olur. Bu şekliyle öz, varlığın zorunlu varlık olma nedeni olur. Öz bu şekilde neden olduğu için, varlıktan önce tanımlanır. Özün varlıktan önce tanımlanması, özün varlığa zamansal değil mantıksal öncelliğidir. Özün *causa sui* olarak kabulü özün, varlığın tanımı için nedensel, mantıksal ve metafiziksel olarak zorunlu olduğunu gösterir.⁵

Spinoza'nın özün *causa sui* olduğunu söylemesi özün varlık için zorunluluğunun içkin olmasına neden olur. Bu nedenle özün *causa sui* olduğunu söylemek özün varlığı içerdiğini söylemektir.⁶ Bu içerme ile öz, varlığın içkin nedeni olarak kabul edilir. Gördüğümüz gibi sadece içkin neden kabulü varlık açıklanmasını zorunlu olarak kendi özüne bağlar.⁷ Spinoza, varlığın özüne olan bağının özün var oluşu içermesi olduğunu söyler.⁸ Özün var oluşu içermesi 'kendi kendisinin nedeni' ve 'kendisiyle nedeni' olmak şeklindedir. Spinoza felsefesinde 'kendi kendinin nedeni' olmak aynı zamanda 'kendisiyle nedeni' olmaktır. Varlığın kendi nedeni sonucunda var olması kendisiyle var olmasıdır. Bu da özün, içkin neden olarak varlığın hem varlık nedeni hem de var olma gücü olduğunu ifade eder. Spinoza bu nedenle öz ile gücün aynı şey olduğunu kabul eder.⁹ Bu kabul ile öz, varlığın belirleyen nedeni olur. Özün belirlemesi, varlığı kapsamaması ile açıklanır. Söz konusu kapsamadan dolayı varlık, özü tarafından zorunlu olarak belirlenir.

¹Benedictus Spinoza, *Törebilim*, İdea Yayınları, (Çev. Aziz Yardımlı), 1996, E1.Ö.33, Scolie.

²Steven Nadler, *Spinoza's Ethics An Introduction*, "On God: necessity and determinism", Cambridge University Press, 2006, p.65.

³Benedictus Spinoza, a.g.e., E1.T.1.

⁴A.g.e., E1.Ö.11, Dem.

⁵Joel Friedman, "How The Finite Follow From The Infinite in Spinoza's Metaphysical System", Vol.69, No.3 (Dec 1986), p.69.

⁶John Cottingham, *A History of Western Philosophy: The Rationalists*, Oxford University Press, 1988; p.98.

⁷Herman Dijin, "Conceptions of Philosophical Method in Spinoza: Logica and Mos Geometricus", *The review of Metaphysics*, Vol.40, No. 1 (Apr,1986), p.76

⁸Benedictus Spinoza, a.g.e., E1.T.1.

⁹A.g.e., E1.Ö.34.

Bu da Spinoza felsefesinde varlığın içkin nedensellik içerisinde olduğunu ifade eder.¹⁰ İçkin nedensellik içerisinde öz varlığını belirleyen neden, varlıkta özünü gerektirir. Varlığın zorunlu varlık olarak ispatı özünün etkisidir. Öz ve varlığın içinde olduğu neden ve etki ilişkisinin belirleme ve gerektirme şeklinde olması Spinoza felsefesindeki determinist işleyişi gösterir.¹¹ Determinizmde özün kendisinin nedeni olarak var oluşu içermesi zorunlu olduğu için öz belirleyen nedendir. Özün belirleyen neden olması zorunlu olmasından kaynaklanır. Bunun sonucunda varlığın kendisiyle ispatı zorunludur. Bu nedenle Spinoza felsefesinde özün zorunluluğu, varlık açıklamasında determinizmi kullanılmaya neden olur. Determinizm, varlık açıklanmasında varlığın kendisiyle ispatını yapar. Varlığın kendisiyle ispatı, öz ve varlık arasındaki mantıksal ilişkiyi ortaya koyar. Özün kendi nedeni ve kendisiyle neden olması, varlığın tanımı için mantıksal dayanak olmasıdır.

Mantıksal Zorunluluk

Spinoza bu nedenle öz ve varlık arasındaki nedensel ilişkiyi, mantıksal zorunlu ilişkiye benzetir. Spinoza'nın benzediği ilişki mantıksal çıkarımdır.¹² Mantıksal çıkarım birbirleriyle ortaklık ilişkisi içerisinde olan önermeler arasında yapılır. Spinoza, öz ve varlık kavramları arasındaki nedensel ilişkinin iki kavram arasındaki ortaklık olduğunu düşünür.¹³ Bu ortaklığın nedeni özün *causa sui* olmasıdır. Öz, *causa sui* olduğu için öz ve varlık kavramlarının ortak nedenidir.¹⁴ Öz, *causa sui* olarak kabul edilmesi özü varlığın saklı nedeni yapar. Bu saklı olma ile öz varlığı tanım açısından önceler. Bu nedenle de varlık özden çıkararak açıklanır. Spinoza'nın burada yaptığı, öz ve varlık kavramlarının tanımları arasındaki bağın aralarındaki nedensel ortaklığın sonucu olduğunu göstermektedir. Bu ortaklık sonucunda öz tanımından varlık tanımı çıkar. Spinoza, söz konusu ortaklık durumunun, tanımın tanımı içermesi nedeni olduğunu söyler.¹⁵

Bu da gösterir ki Spinoza felsefesinde tanım, bir şeyin özünü ortaya koyar ve bir şeyin kendisi olduğunu açıklamak için yapılır.¹⁶ Bu, bir şeyin kendisi ile tanımlanmasıdır. Burada kendisi ile tanımlanan varlık, özünden ayrı bir şey değildir. Varlığın kendi özü ile tanımlanması varlığın özü ile bir ve aynı şey olduğunu gösterir.¹⁷ Bu durum ayrıca özün tanımsal açıdan varlığa öncel olduğunu da gösterir. Bu öncelik, özün zorunlu olarak varlığın

¹⁰Steven Nadler, *Spinoza's Ethics An Introduction*, "On God: necessity and determinism", Cambridge University Press, 2006, p.86

¹¹Frank Thilly-Ledger Wood, *A History of Philosophy*, Holt Rinehart and Winston Inc., 1964, p.321.

¹²Herman Dijin, a.g.e., p.78

¹³Benedictus Spinoza, a.g.e., E1.T1.

¹⁴A.g.e., E.1.Ö.3.Ö.20.

¹⁵A.g.e., E.1.A.5.

¹⁶John Cottingham, a.g.e., p.55.

¹⁷Benedictus Spinoza, a.g.e., E.1.Ö.20, Tanıt.

ispatlanma ve tanımlanmasının kavramsal dayanağı olmasını sağlar. Spinoza varlığın tanımı için zorunlu olan dayanağı özün mantıksal öncel olduğu kabulü ile sağlar. Bu zorunluluğun sonucu olarak varlığın tanımı özünün tanımından dedüksiyonla çıkar. Bu nedenle Spinoza felsefesinde bir şeyin tanımından kendisine ait olanın dedüksiyon yoluyla çıktığı söylenir.¹⁸ Spinoza, bu dedüksiyonu üçgen örneği ile anlatır. Ona göre, bir üçgen tanımından iç açılarının 180 derece olduğu açıklaması çıkar.¹⁹ Üçgene dair söylediğimiz bu şey tanımından başka bir yerden çıkmaz. Üçgen tanımı, doğası tarafından kapsandığı için tanımı her zaman doğasını verir. Tanımlanan varlığın doğası zorunlu olarak ne olduğunu açıklar. Bu nedenle üçgen tanımı, üçgen sınıfını değil tanımlanma nedeni yani doğasını verir.²⁰ Aynı şekilde varlığın da tanımı sınıfını değil özünü açıklar.

Spinoza felsefesinde varlığın tanımının özünü açıkladığını söylemek varlığın tanımlanmak için özünden başka bir nedene ihtiyacı olmadığını göstermek içindir.²¹ Bunu göstermek, varlığı töz olarak ispatlamak için zorunludur. Spinoza'ya göre töz, bağımsız olarak var olmaktır.²² O'na göre varlığı kendinden başka bir nedene ihtiyaç duymadığı için bağımsız olarak var olan sadece Tanrı'dır. Bu nedenle töz sadece Tanrı'dır. Töz tanımı sadece Tanrı'nın varlığının töz olarak ispatlandığını gösterir.²³ Bu ispat dedüksiyon aracılığıyla töz tanımdan çıkar. Töz kavramı da varlık kavramı gibi özü tarafından kapsandığı için tanımlanmak için kendi özünden başka bir nedene ihtiyaç duymaz. Bu nedenle töz kavramı dedüksiyon aracılığıyla Tanrı'yı kendinden başka bir nedene ihtiyaç duymayan özgür varlık olarak tanımlanır. Böylece Tanrı'nın varlığının töz olarak ispatı, Tanrı'nın, özünden dolayı zorunlu olmasının yanı sıra özgür varlık olduğunu açıklar. Açıklamanın yöntemi, öz ve varlık arasındaki mantıksal ispat ilişkisinin varlığın töz olarak tanımlanması için de zorunlu olduğunu gösterir.²⁴

Spinoza felsefesinde bu ilişki, öz kavramının töz kavramının ispatı için de zamansal değil mantıksal öncel olduğunu gösterir. Öz, varlık açıklamasında olduğu gibi töz açıklamasında da önceleyen neden olarak töz tanımının çıkmasının dayanağıdır. Spinoza'ya göre 'kendi kendinin nedeni olmak' bağımsız olarak var olmayı içerir. Bu nedenle kendi kendinin nedeni olma kabulü Tanrı'nın varlığının bağımsız töz olarak tanımını önceler. Öz önceleyen neden olarak Tanrı'nın bağımsız töz olduğu tanımının zorunlu bir şekilde çıkmasını belirler. Bu zorunluluğun gösterdiği, Tanrı'nın özü, varlığın zorunlu olduğu gibi özgür olduğunu da belirlediğidir. Bu nedenle Tanrı'nın töz varlığı olarak tanımı, zorunlu olduğu tanımı gibi özünün belli

¹⁸John Cottingham, a.g.e., p.55.

¹⁹Benedictus Spinoza, a.g.e. E1.Ö.10.

²⁰John Cottingham, a.g.e., p.91.

²¹Sherry Deveaux, "The Divine Essence and the Conception of God in Spinoza", *Synthese*, vol.135 (Jun,2003), p.334.

²²Benedictus Spinoza, a.g.e., E.1.T.3.

²³Olli Koistinen, "Spinoza's Proof of Necessitarianism", *Philosophy and Phenomenological Research*, vol.67 (Sep.2003), p.285.

²⁴Olli Koistinen, a.g.e., p.286.

bir tarzını anlatır. Spinoza felsefesinde varlık açıklamasında zorunluluk kavramının varlığın özüyle ilgili olduğunun kabul edilme nedeni budur. Demek ki Tanrı'nın varlığı özünden dolayı zorunlu ve özgür olmaktan başka bir şey olamaz. Bu nedenle zorunlu olmak varlığın olduğundan başka türlü olamayacağını ifadesidir.²⁵ Zorunluluk, öz kavramı ile varlığın kendisini kendisi ile var etmesinin biçimi olur. Bu biçim, zorunlu olduğu için yetkin olmayı ifade eder.²⁶ Bu da bizi Spinoza felsefesinde öz ve zorunluluk ilişkisi temelinde Tanrı'nın yetkin doğası konusuna getirir.

Zorunluluk ve Tanrı'nın Yetkin Doğası

Spinoza felsefesinde yetkin doğa (öz) kavramı sadece Tanrı'nın varlığı için söz konusudur. Bu nedenle yetkin doğa kavramı ile kast edilen Tanrı'nın doğasıdır. Spinoza Tanrı'nın doğasının 'kendinin nedeni' ve 'kendisiyle neden olmak' olduğunu söyler.²⁷ Kendinin nedeni olmak Tanrı'nın doğasının yetkin olarak kabul edilme nedenidir. Spinoza, Tanrı'nın doğasının yetkin olduğu kabulü olmadan varlık, doğasının etkinliğinin sonucu olarak açıklanamayacağını söyler.²⁸ Varlığın doğasının yetkin olduğu kabulü varlığın kendisiyle açıklanmasının olanağıdır. O halde bu kabulün Spinoza felsefesi için önemi, varlığın nedeni ve gücünün doğası olduğu ve varlığın ancak bu doğa ile kavrandığını göstermesidir.²⁹ Gördüğümüz gibi yetkin doğa kabulü varlık açıklamasında içkin neden ve güç kabulünü şart koşar. Öz kavramı içkin neden olarak kabul edilmediği zaman varlığın nedeni özünün dışında aranır.³⁰ Varlığın nedeni özünün dışında arandığı zaman doğasının yasaları tarafından belirlenen varlığın Tanrı olduğu söylenemez. Spinoza'ya göre bu varlık Tanrı'dır çünkü doğası dışında herhangi bir neden ve etkiyi gerektirmeyen tek varlık Tanrı'dır.³¹

Demek ki Spinoza felsefesinde Tanrı'nın doğasının yetkin olduğunu söylememek Tanrı'nın doğası dışında başka bir neden tarafından belirlenmiş olduğunu kabul etmek olur. Böyle bir kabul Tanrı'nın zorunlu varlık olduğu ispatı için, doğası dışında neden aramayı gerektirir. Spinoza'ya göre böyle bir neden arama, Tanrı'nın doğasının zorunlu değil özgür istençten ibaret olduğu kabulünde ortaya çıkar.³² Böyle bir kabul durumunda Tanrı'nın, doğasının zorunluluğuyla değil istemesi ile hareket ettiği açıklanır. Bu nedenle Spinoza, Tanrı'nın doğasının zorunlu olduğu kabulü ile özellikle Tanrı'nın doğasının irade ve istemeye sahip olduğunu

²⁵Joel Friedman, a.g.e., p.76.

²⁶Benedictus Spinoza, a.g.e., E1.Ö.17.

²⁷Benedictus Spinoza, a.g.e., E1.Ö.17.

²⁸A.g.e., E1.Ö.15.

²⁹Sherry Deveaux, a.g.e., p.334.

³⁰Don Gareet, "Spinoza's Ontological Argument", *The Philosophical Review*, vol.88. No.2 (Apr,1979), p.271

³¹A.g.e., p.271.

³²Benedictus Spinoza; a.g.e., E1.Ö.17. Not.

düşünen filozoflara karşı çıkar.³³ Spinoza'nın bu karşı çıkışının nedeni, varlık ve var oluşun Tanrı'nın istemesi ile değil doğası tarafından zorunlu olarak belirlendiğini düşünmesidir. Spinoza, varlık ve var oluşu zorunlu olarak belirleyen Tanrı'nın verili doğası olduğunu söyler.³⁴ Bu doğanın zorunlu olarak belirlediği, Tanrı'nın varlığı ve varlığının etkinliğidir. Bu nedenle de Tanrı'nın eylemleri doğası (özü) tarafından belirlendiği için irade özgürlüğünü değil zorunluluğu içerir.³⁵ Tanrı'nın eylemlerinin zorunlu olması, varlık ve var oluş arasında zorunlu bağ olduğunun da göstergesidir. Bu zorunlu bağ içerisinde varlık verili neden, var oluş da bu nedenin etkisidir. Bu bağda verili neden, belirleyen olarak etkiye neden olandır.³⁶

Spinoza felsefesinde Tanrı'nın doğasının zorunlu olduğu için belirleyen olduğunun kabulü zorunlu olmayı gerektirir. Bu gerektirme içerisinde zorunlu olan belirler, zorunlu olmayan belirlenir. Tanrı'nın doğası, zorunlu olduğu için belirleyen, belirleyen olduğu için de yetkin olarak kabul edilir. Bu kabulden dolayı Spinoza, belirlenmiş bir şeyin kendisini belirlenmemiş kılamayacağını söyler.³⁷ Spinoza'nın burada söylediği, Tanrı'nın verili doğasından zorunlu olarak doğan her şeyin en yüksek yetkinlik ile üretilmiş olduğudur.³⁸ Gördüğümüz gibi belirleme üzerine kurulan yetkinlik kabulü, zorunluluk ve Tanrı'nın doğası kavramlarının birlikte kullanılmasının sonucudur. Spinoza felsefesi için bu kullanımın önemi varlık açıklamasında zorunluluk kavramını kullanma nedeninin belirleme kavramı olmadan anlaşılamayacak olmasıdır. Bu felsefe içerisinde zorunluluk kavramının kullanılma amacı belirleme kavramı ile gerçekleşir. Bu gerçekleşmediğinde bu felsefede zorunluluk kavramını kullanılmasının önemi yoktur. Zorunlu olmak, belirleyen olarak Tanrı'nın zorunlu ve özgür varlık olduğu açıklamasını yapar. Spinoza felsefesinde varlığın, zorunlu ve belirleyen olduğu kabulü, özgür olduğu kabulünün de nedeni olur.

Zorunlu olmak ve Özgür olmak

Spinoza, özgürlük konusuna varlık açıklaması içerisinde özgür varlık kavramı ile yer açar. Var olmak ve etki etmek için zorunlu doğasından dolayı kendisinden başka bir nedeni gerektirmeyen varlık, özgür (libera) varlıktır.³⁹ Spinoza felsefesinde bu şekilde var olma nedenine sadece Tanrı sahip olduğu için bu tanım Tanrı'nın varlığını kapsar. Özgür varlık, zorunluluk ve Tanrı'nın doğası kavramlarının birlikte kullanılması sonucunda tanımlanır. İki kavramın birlikte kullanılması, Spinoza felsefesinde varlığı nedeni ile açıklamak için gereklidir. Bu gereklilik, varlık

³³Steven Nadler, a.g.e., p.109-110.

³⁴Benedictus Spinoza, a.g.e., E1.A3.

³⁵Steven Nadler, a.g.e., p.110.

³⁶Olli Koistinen, a.g.e., p.291.

³⁷Benedictus Spinoza, a.g.e., E1.Ö.27.

³⁸A.g.e., E1.Ö.33, Not 2.

³⁹Benedictus Spinoza, a.g.e., E1.T.7.

açıklamasına neden gösterme ihtiyacından başka bir şey değildir. Bu felsefede söz konusu gereklilik, Tanrı'nın varlığı da dahil var olan her şeyin var olma ya da var olmamasının doğasında ya da dışında olan bir nedeni olduğu (*causa sui veratio*) kabulü ile yerine getirilir.⁴⁰ Böyle bir neden olduğu sürece bir şeyin var olmasını kendinde ya da kendi dışında engelleyen bir neden yoksa o şey zorunlu olarak vardır. Tanrı'nın varlığını kendinde ya da kendi dışında engelleyen bir neden olmadığı için de Tanrı zorunlu olarak vardır. Neden açıklaması, Tanrı'nın zorunlu varlık olmasının, doğasının zorunluluğuyla var olması ve davranması olduğunu ortaya koyar. Bu nedenden dolayı da Tanrı, doğasının yasalarına göre davranan ve kendi dışında başka bir şey tarafından zorlanmayan varlık olarak ispatlanır.⁴¹

Böylece Spinoza'nın varlık felsefesinde kullandığı neden açıklaması özgür varlık olmanın zorunlu varlık olmaktan kaynaklandığını göstermektedir. Bu gösterme, özgürlük kavramının zorunluluk kavramı ile açıklanmasıdır. Özgür olmak, zorunlu olmak ile gerçekleşen ve ifade edilen var olma durumudur. Bu var olma durumu sadece Tanrı'nın varlığı için söz konusudur. Bu nedenle zorunluluk kavramının kullanılması özgür varlığın, var oluş içerisinde değil varlık içerisinde ispatlanmasına neden olur. Zorunluluk, var oluş açıklamasında özgür varlığı değil zorlanmış olanı (*coacta*) ispatlar. Spinoza zorlanmış olmayı bir şeyin kendi dışında kendinden başka bir nedene bağlı olarak var olma durumu olarak tanımlar.⁴² Tanımın gösterdiği şekliyle kendi dışında, kendinden başka bir nedenin zorlaması ile var olmak, zorlanmış olmaktır. Zorunluluk, var oluş açıklamasında, kendi nedeninin zorunluluğu değil kendi dışında bir nedenin zorlaması olarak kullanılır. Bu kullanım ile de zorunluluk, var oluş açıklamasında, zorlama kavramının kullanılmasına neden olur. Zorlama, bir şeyin var olmak için kendinden başka bir neden tarafından belirlenmektir.⁴³ Zorlamanın ortaya çıkardığı var olma, bir şey kendi başına var olamadığı için kendi dışında bir nedene ihtiyaç duymasıdır.

Spinoza bu tanımların sonucunda var oluş içindeki tekilerin, Tanrısal doğanın zorunluluğunun belirlemesi içerisinde olduklarını söyler.⁴⁴ Spinoza felsefesinde belirlenmek bir şeyin var olmak için kendisi dışında bir nedeni gerektirmesidir.⁴⁵ Bu nedenle tekil bir şeyin var oluşu, gerektirdiği neden tarafından belirlenmektir. Spinoza, belirlenmenin, var olma ve eylemin belirlenmesi olduğunu söyler.⁴⁶ Belirlenme burada kendisi dışında bir nedeni gerektirmenin sonucu olarak gerektirdiği nedene bağlı olarak var olma ve eyleme durumudur. Bu nedenle varlık, kendi doğasının neden olmasından dolayı belirleyen, var oluş içerisinde olanlar ise kendi dışında Tanrı'nın varlığının doğası tarafından belirlenendir. Bunun sonucunda

⁴⁰A.g.e., E1.Ö.11.

⁴¹A.g.e., E1.Ö.17.

⁴²A.g.e., E1.T.7.

⁴³A.g.e., E1.Ö.28.

⁴⁴A.g.e., E1.Ö.29.

⁴⁵A.g.e., E1.Ö.28, Tanıt.

⁴⁶A.g.e., E1.Ö.28, Tanıt.

belirlemek kavramı bir karşıtlığa neden olur. Karşıtlık, belirlemenin özgür varlık olmayı, belirlenmenin ise bağımlı varlık olmayı ifade etmesidir.⁴⁷ Tanrı'nın doğasının zorunluluğu, kendisi belirlediği için varlığının özgür, var oluş içerisindeki tekilerin ise bağımlı varlıklar olma nedeni olur.⁴⁸ Bu zorunluluğun sonucunda tekiler, bağımlı varlıklar olarak zorunlu işleyiş içerisinde var olur ve varlıklarını sürdürürler. Tekilerin içinde bulunduğu zorunlu işleyiş, Tanrı'nın doğasının yasaasıdır. Bu nedenle tekilerin zorunlu işleyiş içerisinde olması, Tanrı'nın zorunlu doğasının belirlemesi içinde olduğunun ifadesidir.⁴⁹ Tanrı'nın belirleyen doğasının varlık ve var oluş yasaası olarak kabul edilmesinden dolayı belirlemek, Tanrı'nın yasaasının işleyiş şekli olur.

Spinoza, Tanrı'nın yasaasının belirleyen olduğunu özün güç olduğu kabulüne dayandırır.⁵⁰ Ona göre, Tanrı'nın gücü içinde olan her şey doğası tarafından kapsanır. Bu kapsama, varlığı ve varlığı dışındaki şeylerin var olmalarının ve eylemlerinin nedeninin Tanrı'nın gücü olduğunun ifadesidir.⁵¹ Bu nedenle varlığının ve varlığı dışındaki tekilerin zorunlu olarak var olmalarını belirleyen Tanrı'nın gücüdür. Bu belirlemeden dolayı Tanrı'nın gücü varlığının ve diğer var olanların zorunlu yasaası olur. Zorunlu yasa varlık ve var olan her şeyin, var olma ve eylemde Tanrı'nın gücüne bağlı olduğunun ifadesi olur.⁵² Tanrı'nın varlığı, zorunlu ve özgür varlık olarak tekiler ise zorlanmış ve bağımlı varlıklar olarak yasaasının içinde var olurlar Bunun sonucunda da sadece var olan tekiler değil Tanrı da varlığı ile doğasının zorunlu belirlemesine tabii olur. Ancak bu tabiiyet daha önce de söylediğimiz gibi özünden dolayı Tanrı'nın varlığının zorlanma değil zorunlu ve özgür varlık olmasına neden olur. Tanrı özüyle belirleyen varlığıyla belirlenendir. Özgür olmak özünden kaynaklandığı için Tanrı'nın varlığı özünden dolayı belirlense de özgürdür.

Bu nedenle de Spinoza felsefesinde belirleyen özünden dolayı zorunlu yasa içinde olmanın özgür olmak olduğu kabulü sadece Tanrı'nın varlığı içindir. Zorunlu yasa içerisinde Tanrı'nın varlığının özgürlüğü, özgür varlık ve eylemlerinde özgür olmasıdır. Tanrı'nın varlık ve eyleminde özgür olması, kendinde ve kendisiyle var olduğu için varlığının ve eyleminin nedeninin kendisi olmasıdır.⁵³ Tanrı'nın kendinde ve kendisiyle var olması da doğası gereği zorunlu olduğu için, Tanrı, varlığı ve eylemlerinde zorunlu olarak özgür varlıktır. Bu da Tanrı'nın doğasının zorunluluğundan dolayı özgür olduğunun söylenmesidir. Bu nedenle yukarıda söylediğimiz gibi Tanrı zorunlu yasa içerisinde özgür olan bir varlıktır. Spinoza bu noktada Tanrı'nın özgür varlık olmasının istemesi ya da özgür iradesiyle karar

⁴⁷John Cottingham, a.g.e., p.167.

⁴⁸Benedictus Spinoza, a.g.e., E1.Ö.36, Ek.

⁴⁹A.g.e., E1.Ö.36, Ek.

⁵⁰A.g.e., E1.Ö.34.

⁵¹A.g.e., E1.Ö.35.

⁵²A.g.e., E1.Ö.33, Not 2.

⁵³John Cottingham, a.g.e., p.167.

vermesi olmadığını özünün zorunluluğu içerisinde olmak olduğunu söyler.⁵⁴ Bu nedenle gücü de isteme ya da irade özgürlüğünü değil zorunlu olmayı içerir. Tanrı'nın gücü, kendi kendisini ve kendi dışındaki şeyleri zorunlulukla var olmaya belirleyendir. Tanrı, eylemlerine irade özgürlüğü ile karar verdiği için değil belirleyen güç (neden) olmaya zorunlu olduğu için özgür olur.

Spinoza felsefesinde özünden dolayı Tanrı, zorunlu olarak var olan ve eyleyen bu nedenle de zorunluluk içinde olan varlık olur.⁵⁵ Özden kaynaklanan zorunluluk, yasa içinde olmanın varlık için özgür olmak, var olanlar içinse bağımlı olmak olduğunu gösterir. Zorunluluk kavramının ifade ettiği yasa, varlık ve var oluş yasasının olduğu tarz ve düzende olduğundan başka türlü olabileceğinin düşünülmemesidir.⁵⁶ Spinoza bu nedenle Tanrı'nın doğasının yasasının zorunlu olduğu kabul edilmediği zaman varlık ve var oluşun olduğundan başka türlü olabileceğinin düşünülebileceğini söyler. Ama Ona göre felsefesinde Tanrı'nın yasasının zorunlu olduğunu düşünmemek olanaksızdır. Spinoza felsefesinde bu şekilde düşünmenin güvencesi, yasanın Tanrı'nın doğası olduğu kabulüdür. O halde Tanrı'nın doğası bu felsefede, zorunluluğun yasa olmasını ve zorunluluk yasasının olduğu tarzda olmasını belirleyendir.

Spinoza, bu söylediği ile zorunluluk kavramını neden ve işleyiş olarak Tanrı'nın doğasına bağlar. Zorunluluk kavramı, varlık için öz kavramı ile olan bağından dolayı ontolojiktir. Var olanlar için de varlığın zorunlu olmasından dolayı ontolojiktir. Varlık için, özünden dolayı ontolojik zorunluluk içkindir. Var olan tekil için, ontolojik zorunluluk, Tanrı'nın varlığından dolayı dışındadır.⁵⁷ Bu nedenle zorunluluğun ontolojik olması varlığın doğasıyla ilgili iken var olan tekil için dışında bir nedenle ilgilidir. Zorunluluk, varlık için özünün yasa, var olan içinse varlık nedeninin yasaıdır. Bu nedenle de zorunluluk yasa olarak varlığın doğasından dolayısıyla da varlık ve var olanlardan ayrılamaz. Varlık, zorunlu yasa içerisinde zorunlu varlık olarak yer alır. Var olan tekiler ise zorunluluk içerisinde belirlenmiş varlıklar olarak yer alır.⁵⁸ Spinoza'ya göre belirlenmiş olmak, doğası gereği zorunlu olmamaktır. Doğası gereği zorunlu olmayan kendi kendinin nedeni de olamayandır. Kendi kendinin nedeni olmayan da kendisiyle var olamayandır. Bu nedenle var olmak için kendi dışında, kendinden başka bir nedene ihtiyacı olan tekilerin var olması kendilerinin değil Tanrı'nın neden olmasının sonucudur.

Bu nedenle Spinoza tekil şeylerin doğası gereği var oluşu içermediklerini söyler.⁵⁹ Tanrı, neden olarak tekileri zorunlu olarak var olmaya belirler. Tekiller bu belirlenmeden dolayı var olurlar. Bu da daha

⁵⁴Benedictus Spinoza, a.g.e., E1.Ö.36, Ek.

⁵⁵A.g.e., E1.Ö.35.

⁵⁶A.g.e., E1.Ö.33, Tanıt.

⁵⁷Micheal Griffin, "Necessitarianism in Spinoza and Leibniz", Cambridge University Press, 2008, p.81.

⁵⁸Benedictus Spinoza; a.g.e., E1,Ö.29.

⁵⁹Micheal Griffin, a.g.e., p.81.

öncede söylediğimiz gibi zorunlu varlığın zorlamasıyla var olmaktır. Tekillerin zorlama olması zorunluluğun içerisinde var olmaktır. Bu nedenle zorunluluk sadece Tanrı'nın varlığı için özgür olmaya neden olur. Spinoza felsefesinde zorunluluk, varlık açıklamasında özgürlük konusuna yasa ve işleyiş olarak değil sadece özgür varlık olarak yer açar. Özgür varlık olmak Tanrı'nın özünden kaynaklandığı için özülle ilgilidir. Bu ilgiden dolayı varlık için özgür olmak ontolojiktir. Kendinin nedeni olmak özgür olarak var olmak olduğu için, öz, Tanrı'nın özgür varlık olmasının nedeni. Ancak var oluş açıklamasında özgürlük ne yasa ne de varlık olarak söz konusu değildir. Bunun nedeni Spinoza'nın, Tanrı'yı zorunluluk ile var olan ve eyleyen varlık olarak ispatlama isteğidir. Ancak böyle bir varlık olarak kabul edilen Tanrı'nın belirleyen olduğunu düşünür. Spinoza Tanrı'nın belirleyen olmasını sadece belirleyen varlığın özgür olduğunu düşündüğü için onaylar. Spinoza'nın isteği Tanrı'yı zorunlu olduğu için belirleyen ve belirlediği için özgür varlık olarak ispatlamaktır.

SONUÇ

Spinoza'nın varlık felsefesi, varlığın doğasını açıklar. Bu açıklama varlığın Tanrı olarak ispatıdır. Bu ispat doğasından dolayı varlığın Tanrı'dan başka bir şey olamayacağını gösterir. Varlığın doğası 'kendi kendisinin nedeni' olmaktır. Sadece Tanrı'nın doğası kendi kendisinin nedeni olduğu için varlık, Tanrı'dır. Spinoza'nın varlık felsefesinin Tanrı'nın varlığının açıklanması olma nedeni, Tanrı'nın varlığı ile var oluş içindeki varlıkların farkını ortaya koymaktır. Bu fark varlık ve var olan ayrımıdır. Spinoza varlık ve var olan ayrımını zorunlu ve özgür olmak temelinde yapar. Bu felsefede ancak bu ayrım ile zorunlu ve özgür olmanın sadece Tanrı'ya özgü olduğu açıklanır. Spinoza varlık ve var oluş ayrımını kendinin nedeni olmak üzerinden açıklar. Tanrı'nın doğası varlığının nedeni. Bu nedenle Tanrı'nın varlığının kendisinden başka bir nedene ihtiyacı yoktur. Varlık kendinin nedeni olduğu için zorunlu ve özgürdür. Var oluş içindeki varlıklar kendinin nedeni olmadığını için olumsal ve bağımlı varlık olarak ispatlanır. Tanrı'nın varlığının kendi nedeni olması doğasının içkin neden olduğu kabulünün sonucudur. Var oluş içindeki varlıklar kendi nedeni olmadığını için nedeni kendi dışındaki Tanrı'nın varlığıdır. Öz sadece Tanrı'nın varlığı için söz konusudur. Bunun sonucunda da öz içkin neden olarak tanımlanır.

Spinoza'nın varlık felsefesinde özün içkin neden olarak tanımlanmasının iki önemli sonucu vardır. Birincisi, içkin neden kabulünün sonucu olarak varlık kendisi ile açıklanır. Varlık kendisi ile açıklandığı için öz ve varlığın bir ve aynı şey olduğu söylenir. Spinoza felsefesinde varlık kendisi ile açıklanmadığı zaman zorunlu ve özgür varlık olarak ispatlanamaz. Öz ve varlığın aynı şey olduğu söylenmediğinde özün varlığa zamansal değil mantıksal olarak öncel olduğu kabul edilemez. Spinoza varlığı mantıksal olarak açıklamak istediği için özün mantıksal olarak öncel olduğunu kabul eder. Spinoza'nın mantıksal olarak açıklamak istediği Tanrı'nın ontolojik olarak kendi nedeni olduğudur. Bu da ancak özün içkin neden olarak kabul edilmesi ile olanaklıdır. Tanrı'nın varlığını açıklamak için öz kavramından başlamak zorunludur. Böylece Spinoza felsefesinde

varlığın zorunlu varlık olarak ispatı, mantıksal bir ispattır ve öz kavramı kabul edilmeden yapılamaz. Öz kavramından başlamak zamansal olarak mümkün olmadığı için mantıksal olarak başlanır. Spinoza, mantıksal öncel kabulü ile öz varlık arasına zamansal öncelliğin girmesini engeller. Bunun sonucunda da varlık açıklamasında özün ontolojik neden olduğunu mantıksal açıklama ile gösterir.

Mantıksal açıklama içerisinde varlık tanımı, öz tanımdan sonra ve ona bağlı olarak yapılır. Buradaki açıklamanın yöntemi dedüksiyondur. Dedüksiyon ile varlık tanımı öz tanımından çıkar. Özün, kendi kendinin nedeni olduğu tanımından zorunlu varlık tanımı çıkar. Öz, mantıksal öncel olarak varlığı var olmaya belirler. Bu belirleme, varlığın, mantıksal determinizm içerisinde açıklanmasına neden olur. Bu determinizm ile Spinoza felsefesinde öz, Tanrı'nın varlığının, Tanrı'nın varlığı da var oluşun belirleyen nedeni olarak ispatlanır. Böylece varlığın mantıksal olarak ispatı, Tanrı'nın doğasının yasaının ne olduğunu açıklar. Tanrı'nın doğası, varlık ve var oluşu var olma ve belirli tarzda var olmaya belirlemesidir. Bu belirleme, Tanrı'nın doğası olduğu için zorunludur. Spinoza Tanrı'nın doğası tarafından var olma ve belli bir tarzda var olmaya belirlenen bir şeyin kendisini belirlenmemiş kılamayacağını söyler. Spinoza'nın bu söylediği Tanrı'nın doğasının yasaının varlık ve var oluş için zorunlu olduğudur. Bu da zorunlu olanın zorunluluğudur. Bu kullanımın sonucunda zorunluluk, Spinoza felsefesinde ontolojik olur. Zorunluluk, ontolojik olarak varlığın kendi nedeni olması ve kendi nedeniyle çıkışını açıklar. Bu açıklama Tanrı'nın doğasının aynı zamanda güç olarak kabul edildiğinin ifadesi olur. Bu nedenle Tanrı'nın doğası, özü ya da gücü kavramları ile zorunlu olanın, zorunlu bir şekilde çıkışı açıklanır.

Spinoza felsefesinde zorunluluk, Tanrı'nın doğasının kendini gerçekleştirmesidir. Bu gerçekleştirmeden dolayı Tanrı'nın varlığı zorunlu ve özgür olarak ispatlanır. Böylece Tanrı'nın varlığı, doğasının zorunluluğu ile özgür olmayı ifade eder. Zorunluluk ile özgür olmak zorunlu olarak belirlemektir. Tanrı'nın doğası belirleyen olduğu için, bu doğanın zorunluluğu deterministtir. Bu da gösterir ki Spinoza, felsefesinde zorunluluğun determinist olmasını istediği için, zorunluluğun özgür olmayı ifade ettiğini kabul eder. Zorunluluğun özgür olmaya neden olduğunu kabul etmek determinizmin, varlık açıklamasında, özgür olmaya neden olduğunu kabul etmektir. Spinoza felsefesi için determinizm ile belirleyen olmak özgür olmak için yeterlidir. Bu nedenle varlık açıklaması, varlığın, zorunlu determinizm içerisinde nasıl özgür olduğunun açıklanmasıdır. Determinizmin özgür olmayı açıklaması sadece varlık için geçerlidir. Var oluşu determinizm ile açıklamak ise özgür olmayı değil bağımlı olmayı verir. Burada determinizm, zorunlu değil zorunluluğun zorlamasıdır. Bu determinizmden dolayı var olan varlıklar, zorunlu değil zorlanma olarak kabul edilirler.

Böylece bu felsefe içerisinde zorunluluğun determinizmi, belirlemek ve özgür olmak, zorunluluğun zorlaması ise belirlenmiş ve bağlı olmaktır. Zorunluluğun determinizmi ile özgür olmak sadece Tanrı için söz konusudur. Spinoza felsefesinde zorunluluk kavramı, determinizm ile varlık ve var oluşun ne olduğunu açıklar. Bu belirleme varlığın zorunlu ve özgür

olduğunu var olanın ise zorlanma ve bağlı olduğunu açıklar. Spinoza bu açıklama ile zorunluluğun hangi anlamda özgürlük hangi anlamda zorlanma olarak kabul edildiğini gösterir. Bu da Spinoza felsefesinde zorunluluğun varlık açıklaması dışında özgür olmaya neden olamayacağını gösterilmesidir.

KAYNAKÇA

- Cottingham, J. (1988), *A History of Western Philosophy: The Rationalists*, Oxford University Press
- Hermann, D. (1986) *Conceptions of Philosophical Method in Spinoza: Logica and Mos Geometricus*, *The review of Metaphysics*, Vol.40, No. 1.
- Deveaux, S. (2003) "The Divine Essence and the Conception of God in Spinoza", *Synthese*, vol.135.
- Friedman, J. (1986) "How The Finite Follow From The Infinite in Spinoza's Metaphysical System", Vol.69, No.3.
- Gareet, D. (1979) "Spinoza's Ontological Argument", *The Philosophical Review*, vol.88. No.2 (Apr,1979).
- Griffin, M. (2008), *Interpreting Spinoza Critical Essay*, "Necessitarianism in Spinoza and Leibniz", Cambridge University Press.
- Koistinen, O. (2003) "Spinoza's Proof of Necessitarianism", *Philosophy and Phenomenological Research*, vol.67.
- Nadler, S. (2006) *Spinoza's Ethics An Introduction*, "On God: necessity and determinism", Cambridge University Press.
- Thilly, F.- Wood, L. (1964) *A History of Philosophy*, Holt Rinehart and Winston Inc.
- Spinoza, B. (1996) *Törebilim*, (çev. Aziz Yardımlı), İdea Yayınları.